

XI. DALIÁS IDŐK.

Az Anjouk és vezéreik. Fegyvernemek. A XV. század hősei. Török háborúk. Pártvillongások. Lázadások.

Aradvármegyét a vegyes házakból származott királyok idejében feltűnő nagy csapás nem érte; a mi azonban épen nem jelenti azt, hogy külső ellenségek támadásaitól, vagy belső zavaroktól meg lett volna kímélve.

III. Endre halála után a mostani Aradvármegye egyházfőnökei, az egri, váradi és csanádi püspökök egyaránt a nemzeti pártot követték s a pápa jelöltje, Károly-Róbert ellen dolgoztak. János kalocsai érsekkel — a magyar Langtonnal — *Antal* csanádi püspök Venczel, majd Ottó királynak leghatározottabb hívei közé tartozott¹⁾. Résztvett azon küldöttségben, mely Venczelt a magyar trónra meghívta, s mely meghívás polgárháborúra vezetett.

Azonban, úgy látszik, Arad-Zaránd nemessége is Csák Máté pártjához csatlakozott. Ott voltak Budán, Venczel király oldalán, *Bethlen* fiai, midőn Károly-Róbert hívei tűzzel, vassal pusztították a főváros környékét; résztvettek a várból való kirohanásban s Máté úr e közben halálos sebet kapott, Mihályt pedig a fogságban fejezték le²⁾; *Bethlen Olivér* szintén a vár védői közé tartozott³⁾.

1305. decz. 6. a csanádi és veszprémi püspök koronázta királylyá Ottót⁴⁾ s vele Aradmegye is a szabad választás nagy elvét vallotta. A küzdők azonban lassankint kifáradtak s a nemzeti és pápai párt fusiora lépett. *Miklós* aradi prépost már mint Károly határozott híve vett részt az 1308. tartott híres országgyűlésen, mely az Anjou-herceget királylyá választotta s onnan nov. 18. Erdélybe indult, hogy a korona visszaadatása ügyében a hatalmas László vajdával, Keán ivadékaival s a lázadó Gyula szlavoniai bán fiával⁵⁾ értekezzék. Ily fontos dologban azonban mind őt, mint társát, Imre váradi püspököt, kicsinyelte a vajda⁶⁾.

Nemsokára maga a király is a délvidékre költözött; Temesvárra tette

1) *Pór*, Csák Máté, 43. és *Horváth*, Magyarország. tört. II. 145. — 2) *Pór*, id. h. 51. — 3) *Fjér*, Cod. Dipl. VIII., 1., 89., 115. — 4) *Horváth*, II. 157. — 5) *Turul*, 1889. — 137—9. l. — 6) *Batthyány*, Leges eccl. III. 92—4. s *Gentilis* követségei (Monum. Vatic. I. 1.) XC—XCIII. és 212—8. l.

át székhelyét, épületekkel díszesítette Arad- és Zarándmegyék városait, erősítette várait s tökéletesen részére hódította a nemességet. Egyik leg-határozottabb hívét, *Széchenyi* Tamást, Bars- és Szerémmegyék főispánját s a kunok bíróját állította Aradvármegye élére; ezt a híres vitézt, ki a zarándi részekben nagybirtokos *Nekcsei* Sándorral együtt 1312. június 15-én a rozgonyi csata sorsát megfordította s Károly-Róbertet győzelemre segítette¹⁾. Hogy a Záh-család kiirtása után királya fogyatékos népszerűségét ismét emelje, *Szécsy* Dénes szörényi bánnal, Dezső zarándi főispán atyjával együtt ő állott a háború-párt élén, midőn Bazarád havasalföldi vajda megtámadásáról volt szó. Ezen 1330. évi hadjárat elveszett; de örök nevet szerzett magának *Szécsy* Dezső zarándi főispán, ki életével fizette meg azon hősiecs szép önfeláldozását, hogy végveszélyben levő királyával fegyvert s ruházatot cserélt; mert így főképp ellene zúdult az oláhok dühe²⁾. Lovagiasan fedezte a király visszavonulását *Berendy* Márton is, Aradmegye egyik legkiválóbb családjának tagja, kit azután a békési főispán-sággal, Zarándban pedig jószágokkal s azzal jutalmazott a hálás király³⁾, hogy fiát Jánost aradi préposttá tette⁴⁾. A környék főispánjai ily előkelő szerepet játszván e hadjáratban, kétségtelen, hogy Arad-, Zaránd- és Békésmegye dandárai erősen résztvettek abban.

Károly-Róbert s nagy Lajos. (Márk krónikájából.)

Az Anjoukkal beköszöntött daliás idők legdaliásabb alakjai közé tartoznak a kerekegyházi *Laczky*ak, kik közül nagy Lajos királynak több hadvezére került ki. A család a Hermán-nemzetségből származott⁵⁾ s ősi fészke az aradmegyei Kerekegyháza, egy hét faluból álló uradalom feje. Laczknak, a székelyek ispánjának legidősebb fia, *István* erdélyi vajda volt 1348—49-ben Lajos király nápolyi vezére; testvére s a vajdaságban utóda, *Endre*, a Moldvába tört tatárok ellen harczoló hős, kit a legenda szerint a

1) *Pör*, Csák M. 121. A Nekcseiekre nézve u.-ő, Századok, 1890. — 20—43. 1. —
 2) *Horváth*, id. h. II. 208. — 3) *DI*. 3363. — 4) *Karácsonyi*, Emlékkönyv, 121. — 5) Ezt
 bebizonyítja *Karácsonyi* a Turulban, 1886. — 167., elvetve az Apor-származás meséjét.

holt szent László segített győzelemre¹⁾; öcscsük *Miklós*, a beneventi győző, s 1356-ban egy, a pápa segítségére küldött sereg vezére²⁾; *Mihály*, a nápolyi hadjárat részese; *Pál* pedig 1355. aug. 9. főkép Tulnnál tűnt ki, hol 400 magyar íjász élén legyőzte az osztrák hercegek ellen föllázadt svábokat³⁾. A nápolyi hadjáratban résztvett már István két nagyobb fia is, kik közül *Dénes* különösen Somma bevételénél nyert hírnevet⁴⁾. Utóbb aradi főispán stb., majd erdélyi vajda lett. Azonban a hyperloyalis Laczkfyak mellett illoyalisok is szerepelnek. István erdélyi vajda, majd horvát bán, ki a Carrara Ferencz szövetségében Velence ellen vívott harcokban Trevisonál fogságba esett, utóbb (1386.) Laczkfy Imrével együtt résztvett a Mária királyné ellen Horváthy által szervezett lázadásban s 1379-ben Kőrös-Udvarhelytt (1397. febr. 27.) a bosszús Zsigmond felkonczoltatta⁵⁾. *György* úr ugyan, a költők által emlegetett Vajdafi, nagy szolgálatot tett a Luxenburg-ház ivadékának az által, hogy Hédervári *Kont* Istvánt elfogta, de már Mihály és István urak nápolyi László pártján állottak s a hol csak lehetett, ártottak Zsigmondnak. A család bukásának épen az öregebb István bán lett az oka. A gyorsan emelkedett kerekegyházi Laczkfyak az ő kivégeztetése után gyorsan is hanyatlottak. Ha pörrel, hatalmaskodással a XIV. században ők elszegényítették az aradi prépostságot, a XV. század közepén túl már nekik is meg kellett válniok Kerekegyháztól s nem említhetjük többé őket Arad főurai közt⁶⁾.

A hanyatlás ez idejében kezd emelkedni *Losonczy* István családja, ki a mai Aradmegyében közel 140 helységből álló három uradalomra tett szert (1387.) A vagyonszerző vitéz férfiú volt: Horvát-, Tót- és Dalmátor-szág főkapitánya, Zsigmondnak egyik vezére, midőn Mária királynét a lázadó horvátok kezei közül ki akarta szabadítani⁷⁾; a mellett azonban, úgy látszik, itthon is buzgott Pankota, Boros-Jenő és Deznye várak megerősítésében. A Dán havasalföldi vajda ellen vívott háborúban esett el. «Minek-utána ő elesett, nagy zavarodás lett a magyarok közt és kevesen szabadúlhattak meg az oláhoktól»⁸⁾. E dynastia tagjai már a törökök ellen szerettek babérokat; Dezső vajda 1438-ban az Erdélyben pusztító törököket szerencsésen megverte és zsákmányuktól megfosztotta; Benedek tíz év múlva a rigómezei csatában esett el, — a vitézség koszorúját azonban István, a temesvári hős tette föl igazán a család czímerére.

Hős tett által lép előtérbe a mai Arad területén, a hajdani Zarándban az *Aba-nemzetség* is. A hódtavi harczban Gergely mester IV. László

1) 1352-ben. Szent László gyönyörű legendája *Aranytól*. — Laczkfy István nápolyi hadjárata: *Horváth*, II. 255—264. I. Endre 1352. évi hadjárata u.-o. 270. — 2) *Turul*, 1886. — 168. I. — 3) U.-o. — 4) *Horváth*, II. 262. — 5) *Turul*, 169—170. I. — 6) E nevezetes családról I. *Turul*, 1884., 21—29., 110—117. I. s *Majláth* Béla és gr. *Lázár* Miklós ezen értekezéseit felülvizsgálva *Karácsonyi* u.-o., 1886. 166—173. I. — 7) *Márki*, Mária királyné, 105. *Budai*, Polgári Lexikon, II. 589. — 8) *Budai*, II. 590.

király szemeláttára több kunt megsebesített, miért Izabella királyné Varsánd faluval ajándékozta meg¹⁾. Szerencsésebb, mint a szintén aradmegyei Bő János, ki halálát lelte e csatában²⁾; családja azonban szintén az egész középkoron keresztül virágzott Aradmegyében. I. Lajos király idejében, a hagyomány szerint, Bethlen János, a család ez ágának őse, oly ügyes nyilazó volt, hogy egyszer egy lövéssel két hattyú nyakát lőtte keresztül³⁾. A Bethlenek hősiességének emlékezete azonban régibb ennél; mint láttuk, egyidős a vegyesházbeli királyok trónraléptével.

A Bethlennel rokon *Neczpáli-család*nak szintén vannak hősei. Ős-atyjának, Maczonkának négy fia közül János dicsőséges részt vett a stillfriedi (1278.) és a hódtavi csatában, hol igen súlyos sebet kapott, majd az Albert osztrák herceg ellen folytatott küzdelemben s Adorján vára ostromában; az arad-zarándi jószágok megszerzői azonban testvérei, Lőkös és Domokos voltak. — 1421. Zsigmond király Neczpáli Györgyöt és fiát, kik neki — és pedig László Csehországban a wickleffista és tanaiért «mél-tán megégetett» Husz János párhívei ellen «az igaz hit érdekében» kivált Neuburg város ostromakor tanúsított hősiessége által jó szolgálatot tettek, — Zaránd- és Békésvármegyében új adománykép Ősi, Bodon, Seprős stb. birtokával jutalmazta meg⁴⁾.

Az Aba-nemzetséghez tartoznak a *Lipóczyak*, *Keczerek* és *Nekcseyek* is, Aradmegyének szintén nagybirtokosai, Lipóczy Demeter már a XIII. század elején kitűnt a II. Endre fia, Kálmán herceg galicziai királysága miatt folytatott harcokban, majd II. Endre szentföldi hadjáratában; fia Sándor a saját ütközet (1241.) egyik hőse, ki a király visszavonulását fedezte egészen a dalmát partokig; a Lipóczyak egy ága már a XIII. század közepén a Nekcsey nevet vette föl s a család tagjai 1299-ben osztozkodtak meg a zarándi ősi jószágon, Székudvaron, Varsádon, Árkicsalánon s a Fejér-Körös és Maros közt levő egyéb jószágokon. Lipóczy és Nekcsey Demeter az első Anjouk védelmében mint valami vitéz «huszáröbester» vett részt, száz jelét adva hősiességének; a rozgonyi csatában Kozma János nyilai ellen öntestével védte a királyt s idős ember létére is részt vett Kopasz nádor bihari lázadása leverésében⁵⁾.

Ha mindezen s más családok Arad-Zarándban elég hatalmasok voltak is arra, hogy az Anjouk által dédelgetett banderialis rendszer értelmében tekintélyes erővel gyarapítsák zászlóaljaikat, s ők-maguk elég

1) *Fejér*, Cod. Dipl. V. 3., 215. és Orsz. levéltár, Dl. 1179. — 2) Új Magyar Múzeum, 1851—2. I. 205. és *Szabó*, Kun László, 103. — 3) *Bojthy* G. De rebus M. Gabr. Bethlen. (*Engel*, Monum. Ungr. 240—1.) Szerénte ezért kapta Zsigmondtól János úr a czímert és Bethlen-Ősit. Azonban a Bethlen- és Neczpáli-család már 1347. egyezkedett egyebek közt B.-Ősi birtokára nézve is. (*Haan-Zsilinszky*, Békésm. okl. 22—28. I. s Bethlenekről korábban is van emlékezet.) — 4) *Haan-Zsilinszky*, Békésm. okl. 36—37. és 46—48. I. *Századok*, 1875. — 233—4. és 237. I. és *Békésm. tört. társ. évk. I.* 71—3. — 5) *Századok*, 1890. 26—29. I.

képzettek és vitézek, hogy e zászlóaljok élére álljanak, maga a *megyei banderium* gyöngye volt. 1433-ban a honvédelem újjászervezése alkalmával *Maróthy* János bánt, kinek legnagyobb birtokai Arad-Zarándban feküdtek, Ozora felé a török ellen 1000 lovas kiállítására kötelezték; ellenben a Temesköz felé, szintén a török ellen, Zárándmegyének 300, Aradnak pedig csak 100 lovast kell vala fölszerelnie¹⁾. Feltűnő, hogy pl. a Losonczyak stb. banderiumai itt meg sincsenek említve. A század vége felé, nagyobb terhet is elbírt a vármegye, mert 1498-ban a XVI. törvényczikk szerint Arad, Záránd s még 9 délvidéki vármegye minden 24 porta után egy pajzsos, lándzsás, vértés *hussárt*²⁾ adott, míg a megyék nagy része csak minden 36 porta után küldött egyet. Ezt nemcsak a jóllét jelének, hanem annak is vehetjük, hogy a délvidéknek jobban helyt kellett állania a törökök támadásai ellen.

Arra, hogyan voltak fölszerelve e lovas és gyalog katonák, kielégítő választ nem adhatunk. Lippán, külön *pajzs-, íj- és tegez-gyártók* és *kardcsászárok* laktak; legalább e mesterség neve mint családnév is használatos, ép úgy, mint a hogy csak ily nevek tartották fenn a *szíjgyártás* emlékezetét³⁾. *Csákányt, csatabárdot, lándzsát, kardot, tollas és lánccos buzogányt, sarkantyút* stb. ma is gyakran találunk a megye egyes vidékein, kivált a várak környékén; ezek koráról azonban nem lehet biztosat mondani. *Kengyel* nevű aradi helyet már 1453-ból ismerünk. A *távolí fegyverek* közül általánosan használták a nyilat; s 1241 óta, midőn a tatárok ellen azzal kell vala védekezni a nadabi szigeten, az egész koron keresztül emlegetik. *Bethlen* János mint kiválóan biztos kezű nyilas híresedett el; 1485-ben egy liki jobbágy nyillal lőtte mellbe a szomszéd ménesi uradalom jobbágyát⁴⁾; a békésmegyei Földvárta támadó medgyesi, ottlakai, jánosházi, bánkúti stb. jobbágyok nyillal lövöldöztek Posgay Gáspár kuriájára, viszont 1486-ban Nagy Ambrus székudvari tiszttartó is megnyí-lazással fenyegette a nadabi jobbágyokat⁵⁾. 1511-ben a zádorlakaiak íjjal, nyillal, de már *kézi és szakállas puskákkal* is fel voltak fegyverezve⁶⁾. *Tűzi fegyvert* Aradmegyében 1459-ben Világosvár ostrománál említnek először, midőn Szilágyi Mihály «lövésekkel» hajtotta vissza a törökök kereséséből visszatért királpárti őrséget⁷⁾. Pár év múlva, 1463. deczembe-rében egy aradmegyei nemes ifjú, *Baky* Gáspár vezette lenn, Bosniában, Jajcza ostrománál az *ágyúzást* s ő igazgatta a kőhajító gépeket is. Részletesebb adataink vannak Solymosvár 1514. évi ostromáról, mely szerint Dósa György *ágyúkkal* lövette az ellenséget s a felek puskákkal harczol-

1) *Horváth*, II. 499—500. — 2) »Unum Huszaronem«. Huszár, Baka, Katona, Zsoldos stb. nevű jobbágycsaládok már Mátyás idejében éltek Aradban. — 3) 1475-ben Dl. 17660., 1487-ben Dl. 19274., 1525-ben Dr. *Komáromy* András gyűjteményében. (Újhelyi-lt.) — 4) Dl. 26031. — 5) *Békésm.* tört. társ. évk. XII. 98. és Dl. 26034. — 6) Dl. 22214. — 7) *Heltai* Magy. Krónikája. (1854.) 393—4.

tak egymás ellen¹⁾. Ugyanazon időtájban már *Puskás*-családot is ösmernünk Aradmegyében²⁾, s a kézi és szakállas puskákról (1511.) csak ímént volt emlékezet.

Az oklevelekben beigtatások, jószágháborítások stb. alkalmával gyakran emlegetett «fegyveres ellenállás» és «fegyveres hatalmaskodás»³⁾ csak általános kifejezések, melyek a használt fegyvereket nem nevezik meg. A hadiéletben azonban nemcsak fegyvere szerént becsülték a jobbágyot. 1476. szept. 16. Mátyás király meghagyta Zarándmegyének, hogy a délvidék oltalma végett október 18-ára haladéktalanul 200 kocsit s ásóval és fészével ellátott 700 embert küldjön Temesvárra⁴⁾.

Mi részt vett Arad-Zarándmegye a XV. század törökellenes küzdelmeiben, csak abból vethetünk hozzá, mily túlhatalmas családai voltak e korszakban, s hogy e családok egyes tagjai igazi babérokot arattak a harcokban.

Így maga *Hunyadi* János, ki már 1434-ben földesúr volt Aradban⁵⁾ s 1444-ben Világosvár 110 faluból álló uradalmát is megszerezte Brankovics szerb despotától és pedig azon érdeménél fogva, hogy Rácország és Albánia visszafoglalására 95,000 aragnál többet költött s a törököt Erdélyben, Havasalföldén, Bulgáriában és Albániában ismételve megszalasztotta⁶⁾. Aradba készült már 1445. jan. 25. is; kijelentvén, hogy személyesen megy Lippára, a mint a jég olvadni kezd s a Maroson a sószállítást megkezdik⁷⁾; s ez évben talán ismételve is járt itt, mert június 15-én Aradon tartózkodott⁸⁾. Ez útjában alkalmasint Solymosvár megerősítésének ügye foglalkoztatta⁹⁾. A nagy ember elhunya után sógora, *Szilágyi* Mihály kormányzó is huzamosabban mulatott Lippán, honnan márcz. 19. kérte Carvajal János pápai követet, intézkednék, hogy a török ellen összegyűjtött kereszteshad, mihelyt erre külön levélben felszólítja, vele együtt odamenjen, a hová kívánja¹⁰⁾. Május 14-én ugyanonnan tudósította őt Galambócz ostromáról s a török ellen a Ráczföldön sikerült harcokról; kérte tehát, ne induljon meg addig a kereszties hadakkal, míg újabb levelet nem kap tőle¹¹⁾. Mikor azonban az agg kormányzó odahagyta állomását s Erdélybe sietett, hogy a nyakas beszterczeieket megostromolja, — Mátyás király őt okt. elején elfogatta¹²⁾ s Világos várába csukatta. A következő év elején a török elfoglalta Szerbországot, mire a nyáron Csanádig és Aradig dulta és pus-

1) *Müncheni* levélt. Brand. 66. — III. Fragm. — 2) 1519-ben, Écsfokán. *Böloni* S. gyűjteményében, Nagyváradon. — 3) 1470.: Dl. 17093.; 1480.: *Haan-Zsilinszky*, Békésm. okl. 102—4.; 1507.: *Müncheni* kir. levélt., Brand. XXXII. 232.; 1516.: u.-o., XLIX. 388.; 1517.: u.-o. LVIII., 345. stb. — 4) *Pesty* a M. Tört. Tárbn (1863.), XII. 211. — 5) Dl. 12574. V. ö. u.-o. Dl. 12707. — 6) Dl. 13785. — 7) A bécsi cs. könyvtár írtaiból M. Tört. Tár. (1861.), IX. 150. — 8) *Pesty*, Szörényi bánság, III. 46—7. — 9) Dl. 19274. — 10) *Mátyáskori* dipl. emlékek, I. 15—6. — 11) U.-o. 25—26. — 12) U.-o. 39. *Varese* örgróf nov. 28. levele Velenczéből. Mátyás azonban az elfogatást már okt. 8. tudatta a beszterczeiekkal.

tította hazánkat. Ez alkalommal történt, hogy, Lábatlan Gergely várnagy távollétében¹⁾, Szilágyi hű szakácsa három más társával együtt egyszer csak, augusztus valamely napján azon hírrel lármaztta fel az őrséget, hogy a törökök a vár alatt portyáznak, mi épen nem hihetetlen hír. Az őrség nagy része tehát *Dóczy* György vezetése alatt kirohant és csak a kapuk őrzésére maradt vissza néhány ember. Ezeket a szakács a siri és galsai már megnyert jobbágyok segítségével csakhamar lefegyverezte, Szilágyit a börtönből kiszabadította s társaival együtt hűséget esküdött neki. Mikor azután a felültetett őrség visszatért, Szilágyi fegyverrel és lövésekkel verte el azt a vár alól s az őrséget párthíveivel megerősítvén, az eredményt magával Mátyással is tudatta. A király, ki ezzel egyidőben értesült a törökök becsapásáról, Várkonyba hitta nagybátyját s vele szept. 9. kibékült. Reá bízta Erdély kormányát s a délvidék főkapitányságát²⁾. A következő 1460. évben ismét egészen a Marosig dúltak a törökök, kiket azonban az erdélyi hadak visszavertek. Az öreg Szilágyi Mihály Lábatlan Gergely világoosi várnagygyal még azon év őszén újra a török ellen indult; Posasinnál azonban törbe csalta s mindkettejüket elfogta az ellenség. Szilágyit Konstantinápolyban lefejeztette, Lábatlant ellenben, egy előkelő fogolyért, szabadon bocsátatta a szultán³⁾. Míg a világoosi uradalmat Szilágyi özvegye, *Báthory* Margit, majd a Báthoryak nyerték a királytól, azalatt a Hunyadiak is nagy birtokosok maradtak Arad-Zarándban s uradalmaikat 1490 óta a hős, de szerencsétlen *Corvin* János kezelte, ki gyakran tartózkodott e vidéken, kivált a Csontmezőn elvesztett csatája után. 1492-ben, mint írja,⁴⁾ a török jövetelének híre miatt nem mehetett Aradra. Hadi sikereit más csataterén, mint Dalmát-, Horvát- és Szlavonország bánja, a Száva és Alduna mellékein aratta. Javai azután özvegyének kezével Brandenburi Györgyre szálltak, kinek tisztjei oly erősen zsarolták a népet, hogy ez a legelkeseredettebben vett részt Dósa György 1514. évi fölkelésében.

A Hunyadiak rokonai, a *Báthoryak*, 1464-ben kapták a világosvári uradalmat; ezek között István országbíró, majd erdélyi vajda, igen sok hadjárat részese és az 1479. évi kenyérmezei diadal halhatatlan hőse⁵⁾. Velök körülbelül egyidőben lettek aradi földesurak a *Bánffyak*, kik közül viszont Miklós, sok egyéb hivatala mellett aradi főispán, szerzett kiváló hírnevet. Résztvett (1467.) az erdélyi lázadás lecsendesítésében s a moldvai hadjáratban, 1468-tól kezdve a cseh és lengyel háborúban, 1477 óta a III. Frigyes császár ellen folytatott küzdelmekben, 1494-ben a lázadó Újlaky Lőrincz herczeg ellen; s többször küzdött a törökkel⁶⁾. 1487-ben

¹⁾ Lábatlan állítólag parancsot vett Mátyástól Szilágyi megöletésére; s most e parancs valódiságának megtudása végett ment Mátyáshoz. — ²⁾ *Bonfin*, dec. III. lib. X. 527. — *Heltsi*, Magyarok Krónikája (1854.), 392—395. — *Engel*, Gesch. von Serbien, 414. — *Horváth*, II. 95. — ³⁾ *Bonfin*, id. h. dec. IV., lib. I., 543. stb. — ⁴⁾ *DL* 19793. — ⁵⁾ Életrajza: *Kerékgyártó*, Magyarok életrajzai, I. 331—348. — ⁶⁾ Életrajza u.-o. 236—249.

júl. 12. Schottwien ostromakor a király, ki pedig testvéreként szerette, elfogatta¹⁾, sőt aradmegyei javaitól is megfosztotta, Aradmegyének nemeségét pedig fegyverre szőlította, hogy Dóczy Péter és Jaksics István vezetése alatt tőle Solymos és Lippa várakat visszavegye²⁾. A király ugyan csakhamar megbocsátott neki, de ő nem maradt többé híve fiának, Jánosnak; 1490-ben a trónkövetelő Miksához állott³⁾, ki neki saját személyére havonkint 50, katonáinak pedig 400 frt zsoldot rendelt s a mellett biztosította, hogy váraiban és javaiban megtartja; a következő évben azonban már nem írta alá a Miksával kötött gyalázatos békét s ettől fogva (1500-ban történt) haláláig II. Ulászló híve volt. Az 1498. évi XXII. t.-cz. értelmében zászlóaljait a megyétől függetlenül állíthatta ki.

Mátyás királynak köszönhatték emelkedésüket a *Dóczyak* is; Dóczy Mihály, ki már 1440. birtokos Aradmegyében⁴⁾, 1443. óta a Hunyadiak házi tisztje volt; 1458-ban Dóczy György a világosi egyik várnagy⁵⁾; a család arad-zarándi hatalmas uradalmának megszerzője azonban, 1470-től, Dóczy Imre s ennek fia, Ferencz. Imre már 1476-ban vitézül harczolt a török ellen Szendrő és Posasin táján. A következő évben résztvett a III. Frigyes ellen viselt harczokban is⁶⁾; 1483-ban már harami bán volt⁷⁾ s 1487-ben testvérével ostromolta, a király megbízásából, a Bánffyok aradmegyei két várát, Solymost és Lippát s ő kezdte építtetni a zádorlaki várat. — 1493-ban húnyt el⁸⁾. Fia *Ferencz* túlélte a parasztháborút, mely zádorlaki várat feldúlta s résztvett a Jagellóknak a törökök ellen vívott utolsó hadjáratában. 1526-ban a péterváradai táborból kérte feleségét, Forgách Margitot, ki Zádorlakán tartózkodott, hogy a török ellen használandó nyerges és hámos lovakról, valamint fegyverekről sietve gondoskodjék⁹⁾.

Egykori gyámatyja¹⁰⁾, *Haraszthy* Ferencz boszniai és szörényi bán, Aradmegye főispánja s egyik legbüszkébb főura volt, ki azonban mohón vetette magát a birtokszerzésre¹¹⁾ és midőn 1492. Solymost és Lippát, melynek imént még kapitánya volt, zálogba vette¹²⁾, némi uzsoráskodástól sem rettent vissza; úgy, hogy e miatt Corvin János 1498-ban az országgyűlésen is bepanaszolta¹³⁾. Ugyanakkor a rendek megrótták őt Koszorú-

1) *Teleki*, Hunyadiak kora, V. 413. — 2) Dl. 19303. és 19307. — 3) Dl. 33449. —

4) *Teleki*, Hunyadiak kora, X. 87. és 124. — 5) *Nagy* I., Magyarország. családai, III. 334. *Heltai* (Magyar Krón., 393.) Daczó Györgynek írja. — 6) *Budai*, Polg. Lex. III., számozatlan 4. l. — 7) Dl. 18862. — 8) Dl. 20099. és 20108. már özvegynek írják Dóczynét, ellenben ugyanazon év első felében Dóczyt s nejét még együtt igtatják be Nyék birtokába (Dl. 19954.). Egyszer 1490-ben már néhainak nevezték Imre urat s özvegynek nejét, Margitot (Dl. 20143.). Alkalmassint az ekkor meghalt Lászlóval tévesztették össze, mert Aradmegye ugyanazon ülésén kétszer ismét az élők közt említik Dóczy Imrét. (Dl. 19614 és 19629.) — 9) Dl. 24316. Általában véve az orsz. levéltár új regestrumának 92—93. kötetében igen sok adat van a Dóczy-családról. — 10) II. Ulászlónak 1494. jan. 22. rendelete szerént. Dl. 20135. — 11) 1518-ban 75 faluja volt, ebből 16 Aradban. — 12) Münchener kir. levélt. Brand. fasc. XV., nro 88. 13) Hazai Okm. IV. 438. és *Eraknói*, Bakócz Tamás, 71.

vár elvesztése miatt s törvényt hoztak, hogy megbüntessék azt, ki ezután önhibájából juttat valamely várat az ellenség kezére. Különben, úgy látszik, 1478 óta, midőn már a király táborában találjuk¹⁾, nem dicstelenül harczolt a törökkel, mert csálai várában sok török raboskodott. 1516-ban II. Lajos megfosztotta őt az aradi főispánságtól, sőt birtokaitól is, mert a kapzsi ember hamis pénzt veretett²⁾.

A Körösközben nevezetes dynasták voltak a *Massayak* és a *Czibakok*, kiknek családjai már Zsigmond idejében vagyonosak voltak ugyan, de virágzásuk kezdete szintén Mátyás idejére esik³⁾. Czibak Imre már 1514-ben elhíresedett a kuruczok ellen való harczairól; résztvett 1526-ban a mohácsi csatában is, Arad vidékén 1527-ben ő verte le Cserni Jován lázadó hadát, 1530-ban hősiiesen védte Budát s 1534-ben, mint erdélyi vajdát, először is őt tette el láb alól Gritti, hogy nagyravágyó terveit valósíthassa.

A XV. század legjobban szereplő családai közé tartoztak a *Maróthyak*. János, a macsói bán, Zsigmondnak egyik leghíresebb hadvezére volt. Gara és Diakovár közt, 1386. szeptemberében, Mária és Erzsébet királynékat védve, sebesülten jutott a lázadók kezei közé; a mint kiszabadult, csakhamar ismét újabb sebeket és újabb érdemeket szerzett a lázadók ellen való küzdelemben. 1392-ben Aradban Pálülését s 1403-ban, már mint macsói bán, ez érdemek jutalmául kapta zarándmegyei nagybirtokait, melyeket azután ő és utódai egyre növeltek. Résztvett a törökök ellen vezetett összes hadjáratokban, míg 1415-ben Hervoja boszniai király fogóságába jutott, melyből csak három év múlva, 40,000 arany forint lefizetése után szabadulhatott meg. Utolsó hadjárata volt az 1426-i, midőn Dán havasalföldi vajdát újra trónra ültette⁴⁾. 1436-ban történt halála után fia, *László* kapta a macsói bánságot; s aradi főispán volt már 1441. febr. 2., midőn Ulászló király a világosvári uradalommal jutalmazta azon szolgálatait, melyeket a *Garay* László, Harapki *Botkos* András temesi gróf és *Sztepán* vajda, György despota világosi várnagya által Erzsébet özvegy királyné érdekében támasztott lázadás leverésében tett⁵⁾. Kevéssel utóbb ő fejezte be a gyulai várnak még atyja által kezdett építését⁶⁾. Csak általánosságban tudjuk róla, hogy megfogadta, mire atyja, a költő szerint, esküvék⁷⁾:

1) Orsz. levélt. Dl. 18088. — 2) *Rész*, A zarándi egyházm. tört. 114—6. és orsz. levélt. NRA. fasc. 1660. nro 28. — 3) A Massay-levéltár meglehetősen fennmaradt Nagyváradon ifj. *Bolóni* Sándornál, ki a Czibakokra vonatkozó adatokat is szorgalmasan gyűjti.

— 4) Életrajza dr. *Karácsonyitól*. (Békésm. tört. társ. évk. XIII. 1—29. l.) *Vörösmarty* Marót bánja csak névleg ő; e szomorújáték czíme eredetileg »Erdődi bán« volt és csupán a censura akadémikuskodásai miatt változott. (*Gyulai*, Vörösmarty élete, 3. kiadás, 220. l.).

5) Orsz. levélt. NRA. fasc. 957. nro 4. és *Fábián*, id. h. I. 72. *Századok*, 1869. — 732. — Horváth, II., 545. — 6) *Karácsonyi*: A gyulai vár keletkezése. Békésm. tört. társ. évk. VIII. 134—5. — 7) *Vörösmarty*, Marót bán, V. felv., utolsó jelenet.

»Hogy míg pogánynak karja dúl hazámon,
Kírtok bennök annyi életet,
Míg azt nem mondod: hú szolgám, elég!«

Ez elvnek hódoltak az *Országok* is, kik közül Mihály mint kincstartó, főajtónálló s végre mint nádor szolgálta hazáját, melyet karddal védett már 1444-ben, a várnai csatában is, Mátyásnak pedig majdnem összes hadjárataiban résztvett. 1437-ben három falut kapott Aradban¹⁾; 1440-ben megnyerte Solymos és Lippa várak hatalmas uradalmát is²⁾ és 1481-ben történt haláláig, midőn javait unokaöcscse, János örökölte, elég élénken érdeklődött Aradmegye iránt. — Mátyásnak szintén hadvezére volt Dengelegi *Pongrácz* János, 1475-ben Lippa egyik várnagya³⁾, erdélyi vajda, ki 1460-ban a székelyekkel Temesvár alatt szép csatát nyert a törökök ellen, résztvett Mátyás 1467. évi moldvai hadjáratában s 1476-ban húnyt el.

Hú szolgálatainak jutalmául kapta Dobozi *Dánfy* András, Szörény egyik bánja, a maga békési, csongrádi és aradi javait⁴⁾, Ripacsi *Gerdosics* Péter deák pedig 1504-ben Medgyest, mivel a végvidéken fekvő Ripacs mezővárost a törökök ellen megtartotta⁵⁾.

De a magyarság szemében kissé kétes értékű politikai és hadi érdemek, vagy inkább érdekek is növelték az aradmegyei birtokosok számát. Láttuk már, 1439-ben mint szerezte meg a világosvári uradalmat *Brankovics* György szerb despota, kinek hintapolitikáját eléggé megmagyarázzák a körülmények s kinek a diplomatiában s a harctéren egyaránt szomorú sorsa akkor a magyar nemzeti tőke szegényítésére, négyszáz év múlva azonban a magyar drámairodalom gazdagítására vezetett. Rövid időre ő juttatta Aradmegye büszke arisztokratái közé Veronai *Birini* Pált, István rácz és bolgár császár fiát, kire Világosvár uradalmát átruházta; a szláv elem egyik legellenszenvesebb képviselője, Brandisi *Giskra* János, a felvidék réme, a zsebrákok rettegett vezére is aradi földesúr lett, midőn 1462-ben legyőzőjétől, Mátyás királytól Lippa várát kapta, hogy azután nemsokára (1464.) még dícséretet is halljon a királytól Solymosvár védelme miatt. Ugyanazon időtájban tűntek fel Csanádban és Arad nyugati részén a rácz *Jaksicsok*, Nagylak, Fellak, Sasvár várak urai, kik Mátyás több hadjáratában vettek részt s kik közül István 1487-ben Dóczy Péterrel együtt ostromolta Solymosvárt. — E szláv dynasták telepítései bizonyosan hozzájárultak, hogy Mátyás király híres feketeseregében aradmegyei szerbek és csehek is szolgáljanak. A király s az ő arad-zarándmegyei uradalmának örököse évek multán s törvény ellenére ismét egy idegen lett, *Brandenburgi György*, kinek kapzsiséga nélkül e vidéken talán nyom nélkül vonúlt volna el a parasztháború.

1) Dl. 13093. — 2) Dl. 13597. — 3) Dl. 17660. és 18791. — 4) *Pesty*, Szörényi bánság, I. 287. — 5) *Müncheni* kir. levélt. Brand. XXVII. 14.

De a kisebb, törzsökös nemesség is erélyesen résztvett a török ellen való harcokban. 1464-ben *Erdőhegyi* Miklósnak a török fogságból való kiváltása végett 800 arany forintot kellett összehoznia a családnak¹⁾. — Ugyanakkor juthatott fogságba Nadaby Erzsébet is három gyermekével, mert a megszomorodott férj és atya, Neczpáli Balázs, 1465-ben 200 arany forinton már elzalogosította Bethlen-Ősit, hogy őket kiválthassa²⁾. S Aradnak ezen pusztulása, úgy látszik, annyi ember szabadságába került, hogy Gerlai *Ábrahámfy* Tamás 1469-ben is egészen méltatlankodva nevezi török módnak azon eljárást, melyet békésmegyei falvainak dúlásában s a jobbágyok elhurczolásában a simándiak és gyulaiak követtek³⁾. De abban is része lehetett az arad-zarándi nemességnek, hogy 1498-ban a csálai vár börtönei viszont török rabokkal teltek meg.

Hogy a *pártviszályok* sem kimélték meg Aradot s a hűtlenség vagy nyílt lázadás esetei nem voltak igen ritkák, azt az eddigiekből is észrevehettük. A magyar középkor utolsó másfél századából különösen érdeklő Arad helytörténetét 1386-tól 1397-ig a *Laczkyak* lázadó magaviselete Mária és Zsigmond ellen; a XV. század első éveiben *Seléndi* Alberté, melynek Demeter világosi várnagy és zárándi főispán (1404—1407) a fölkelő úr elfogásával és kivégzésével vetett véget. 1440-ben a *Botos* András temesi gróf által Erzsébet királyné érdekében I. Ulászló ellen kezdett lázadáshoz *Sztepán* világosi várnagy s *Hagymás* László, Solymosvár ura is csatlakozott. Sztepánnak ura, *Brankovics* György, Hagymás pedig személyesen, mint hűtlenek, jószáguk elvesztésével lakottak. — 1457-ben Arad és Zárándmegyében, hol a szomszéd Hunyaddal együtt a Hunyadiak törzsbirtokai feküdtek, nevezetes tápot nyert *Hunyadi* özvegyének és *Szilágyi* Mihálynak az esküszegő V. László ellen intézett fölkelése; az ellenpárton levő *Rozgonyi* János tárnokmesternek a Maroson sőt szállító hajói közül ötöt Lippánál le is foglaltak Szilágyi emberei⁴⁾. Két évvel utóbb, mint láttuk, Szilágyi saját öcscse, Mátyás király ellen lázadt fel, midőn világosvári fogságából kiszabadulván, párthiveivel rakatta meg Világos várát. — 1465-ben *Illyey* Dénes hűtlenség következtében vesztette el Zádorlaka uradalmát⁵⁾, melyért utódai, a Dienessyek, éveken át pereltek a Dóczyakkal. — 1473-ban, talán az 1471. évi pártütésben való részvétele miatt, *Erdőhegyi* Miklóst és Andrást érte hasonló sors⁶⁾, a mennyiben ősi fészkeket, Erdőhegyet is elveszítették, 13 más birtokukkal együtt. 1487-ben a kegyvesztett *Bánffyaktól* Aradmegye haderejének fölhasználásával akarta visszavenni Mátyás király Solymos és Lippa várakat. A XVI. század elején az 1498. óta, Koszorúvárnak török kézre jutásától kezdve gyanús *Haraszthy* Ferenczet hamis pénzverés és egyéb okok miatt nyilvánították hűtlennek.

1) U. o. XXV. 48. — 2) *Századok*, 1875. — 240. — 3) *Müncheneri* lt. XXVI. 12. —

4) *DI.* 15423. — 5) *DI.* 16594. — 6) U.-o. *DI.* 17415.